

Hvordan forstår vi barn og barndom?

Posisjoner og kontroverser i barne- og barndomsforskning

Vebjørng Tingstad*

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Institutt for pedagogikk og livslang læring NTNU, Norge

Sammendrag

Denne artikkelen undersøker ontologiske og epistemologiske posisjoner som har hatt en ikke ubetydelig innflytelse på teoretisk perspektivering og metodiske overveielser i barne- og barndomsforskning, spesielt de siste 30 årene. Artikkelen er basert på en tematisk lesning av 4445 sammendrag av artikler publisert i fire tidsskrift (tre internasjonale og ett nordisk) i årgangene 2015, 2016 og 2017, og drøfter fire tema som gikk igjen i dette materialet. Disse temaene konfronteres med og utfordres av forskningslitteratur innen det tverrfaglige forskningsfeltet Childhood Studies med den hensikt å bedre kunne reflektere over og stille spørsmål ved perspektiver en som forsker kan ta for gitt. Temaene er *barns stemmer*, *det kompetente barn*, forholdet mellom *struktur og aktør* og *sosial konstruksjonisme*. Artikkelen gir innsyn i sentrale posisjoner og kontroverser og viser hvordan begreper som lett blir tatt for gitt, på ingen måte er tydelige eller nøytrale, men ofte både tvetydige og normative. Det argumenteres i artikkelen at dette er en utfordring for forskningsfeltets teoriutvikling.

Nøkkelord: Teoretisering av barndom; ontologi; epistemologi; posisjoner; kontroverser

Abstract

This article explores ontological and epistemological positions that have had a crucial influence on theoretical perspectives and methodological reflections in Childhood Studies over the last 30 years in particular. Based on a thematic reading of 445 abstracts in four journals (three international and one Nordic) from the years 2015, 2016 and 2017, the article discusses four topics that emerge as dominant themes in this material. These were all topics that emerged as dominant themes in the material. They are confronted with and challenged by literature in the interdisciplinary field of Childhood Studies for the purpose of encouraging researchers to reflect on and question perspectives that are often taken for granted. These topics are *children's voices*, *the competent child*, the relationship between *structure and agency* and, finally, *social constructionism*. This article emphasizes central positions and controversies and shows how concepts that are easily unquestioned are in no way explicit or neutral but ambiguous and normative. This article argues that this taken-for-grantedness poses a challenge for the theorizing of Childhood Studies.

*Korrespondanse: Vebjørng Tingstad, epost: vebjorg.tingstad@ntnu.no

© 2019 Vebjørng Tingstad. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Vebjørng Tingstad. «Hvordan forstår vi barn og barndom? Posisjoner og kontroverser i barne- og barndomsforskning» Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk, Special Issue: «Barneperspektiv» Vol. 5, 2019, pp. 96–110. <http://dx.doi.org/10.23865/ntpk.v5.1512>

Keywords: *Theorizing childhood; ontology; epistemology; positions; controversies*

Motatt: September, 2018; Antatt: Mars, 2019; Publisert: Juni, 2019

Introduksjon

Denne artikkelens hovedmål er å synliggjøre og diskutere posisjoner og kontroverser i barne- og barndomsforskning¹, med særlig vekt på noen sentrale tema og hvordan disse temaene henger sammen med ontologier og epistemologier som har preget både teoretiske og metodologiske perspektiver innenfor dette forskningsfeltet. Artikkelen argumenterer for at de posisjoner vi som forskere tillegger barn og unge, på ingen måte representerer nøytrale posisjoner. En konsekvens av dette og en forutsetning for å kunne bidra til god og dynamisk teoriutvikling er forskerens interesse for og evne til refleksivitet, med tanke på å identifisere og gjøre rede for forskerens egen ontologiske og epistemologiske posisjon. Denne artikkelen bygger på en erkjennelse av at vitenskapshistorien bør være et bakteppe for enhver samfunnsforsker, både for å lære av historien, for å vite og forstå hvem en står på skuldrene til, for å unngå å bli historieløs og, ikke minst, for å kunne se med et nysgjerrig, men kritisk blikk på samtiden. Som historiker Terje Tvedt sier i boka *Det internasjonale gjennombruddet* (2017, s. 11), «Spesielt i omskiftelige tider er det slik at uten kunnskap om fortiden er man dømt til å misforstå samtiden». Nyttig historie- og samfunnsforskning, sier han videre, må vise og blottstille hvordan samtiden er spent mellom å være farget og fanget av sin samtid. Ens ontologiske posisjon, det vil si hvordan en forstår barns væren i verden, setter betingelser for epistemologien, og hvordan en skaffer til veie kunnskap om barns væren i verden.

Data, utvalg og analysemetode

Artikkelen tar utgangspunkt i en tematisk lesning og åpen koding (Boeijie, 2010; Braun & Clark, 2006) av 445 sammendrag av artikler fra fire tidsskrifter som publiserer tverrfaglig barneforskning² (tre internasjonale og ett nordisk). Tidsskriftene og årgangene 2015, 16 og 17 er valgt ut fra en ambisjon om å undersøke hva som har vært og er i forskningsfronten innenfor feltet de siste årene. Fokus for denne lesningen var å se om det var spesielle tema i sammendragene som gjenspeilte ontologiske og epistemologiske overveielser. De fire hovedtemaene som gikk igjen, og som blir drøftet i denne artikkelen, knyttes til det å *lytte til barns stemmer, det kompetente barnet, forholdet struktur – aktør og sosial konstruksjonisme*. I denne diskusjonen benyttes

---

¹Tematisk fokus og drøfting av litteratur kretser primært rundt posisjoner og debatter i den tverrfaglige barne- og barndomsforskningen, men artikkelen tar sikte på å ha relevans også for forskere innenfor andre disipliner og i profesjonsutdanninger som har med barn å gjøre.

²Childhood, Children's Geographies, Children & Society og BARN.

relevante akademiske publikasjoner som er skrevet av forskere, så vel nasjonalt som internasjonalt, med nær tilknytning til feltet.

Barnet som forskningsobjekt – og subjekt: et historisk riss

Før jeg går nærmere inn på de fire temaene, gir jeg et kortfattet historisk riss av barn og barndom i forskning for derigjennom å kontekstualisere noe av bakgrunnen for dominerende posisjoner og argumenter i dag.

Historisk sett er barn gjerne blitt objektposisjonert i forskningen. Inntil 1970-tallet og tidlig 1980-tallet hadde barn i liten grad en stemme som skulle høres når ny kunnskap ble produsert og etablert. Foreldre, andre omsorgspersoner eller fagfolk i barnerelaterte profesjoner var gjerne informanter på vegne av barn, eller så ble barn observert som del av psykologiske eksperimenter. Utviklingspsykologien, inspirert av Freud og Piaget, og Skinner-tradisjonen med sin atferdspsykologi, påvirket mange utdanninger, institusjoner og faglige miljøer og dermed også synet på barn og barndom. Vekten på å framskaffe entydige og universelle begreper om barn var motivert av ønsket om å forstå et utviklingsforløp og for å kunne gripe inn om nødvendig for at barn skulle kunne bli veltilpassede og kompetente individer (Tingstad, 2015). I all hovedsak hevdes denne forskningen å ha hatt et instrumentalistisk siktepunkt ut fra et ønske om å kontrollere barns utvikling (Telhaug, 1991).

Dette synet på barn, som i ettertid er blitt kritisert for å være både reduksjonistisk, essensialistisk og universalistisk, er en sentral kontekst for de første skrittene som ble tatt i Norden for å etablere nye tenkemåter rundt barn og barndom. Initiativene kom blant annet fra fag som etnologi, litteraturvitenskap, jus, pedagogikk og psykologi og var preget av en generell bekymring for hvordan endringer i samfunnet, slik som sentralisering, tap av lekeområder og nye mediers innflytelse, påvirket barns liv på negative måter (Skard, 1973). I Skards bok *Barn, kultur og samfunn*, finnes en programerklæring fra en gruppe nordiske forskere fra ulike fag og disipliner som i 1969 var samlet på et seminar om barn og kultur. Denne erklæringen viser en sterk vilje til å gi barn *subjektstatus* (Tingstad, 2006). Forfatterne i Skards bok understreket også et ønske om *rettsliggjøring av barndom*, noe som 20 år senere skulle bli formalisert gjennom FN-konvensjonen om barns rettigheter. I 1969 var det likevel bekymringen for det en fryktet skulle gå tapt gjennom moderniteten, som var forskningens fokus, og i mindre grad barn som handlende subjekter. En var for eksempel opptatt av hvordan en kunne ta vare på sangleker og andre barnekulturelle aktiviteter en fryktet ville forsvinne i konkurransen med nye medier. Ontologisk hadde *relativiseringen* av barndomsbegrepet enda ikke fått gjennomslag i forskningen i særlig grad, og en hadde dermed heller ikke tatt avstand fra forestillingen om *det universelle barnet*. En snakket om *barnet og barndommen* i bestemt form entall. Diskusjoner og kontroverser omkring slike tenkemåter lå enda litt fram i tid, men kom med full tyngde ut over 1980-tallet og utover. Da begynte spesielt nordiske og nord-europeiske sosiologer og antropologer å diskutere det de senere ambisiøst nok kalte et nytt paradigme for

barne- og barndomsforskningen, *The New Sociology of Childhood*³ (Alanen 1992; James, Jenks & Prout, 1998; James & Prout, 1990; Jenks, 1982; Qvortrup, 1991). Det såkalte paradigmet inspirerte forskere til å tenke nytt og kritisk om dominerende begreper og forståelser (Kjørholt, 2004; Nilsen, 2009; Woodhead & Faulkner, 2000). Parallelt med samfunnsmessige endringer knyttet til blant annet rettighets- og frigjøringsbevegelser fikk tenkningen omkring barns selvfølgelige rett til å gi sine historier større gjennomslagskraft. At dette skjedde, hadde også sammenheng med den etnografiske vendingen med dens konsekvenser for forskningstilnærming til det som ble definert som sårbare grupper (kvinner, barn osv.).

Per Olav Tiller (1989) var én av dem som stilte spørsmål ved om all den forskning om barn som fram til slutten av 1980-tallet var blitt utført, hadde gitt oss et galt bilde av barn og at vi som forskere dermed hadde forsømt det å forsvare barndommen som verdi og eksistensform. Etter å ha diskutert det retoriske spørsmålet «Er barneforskning nødvendig?», argumenterte Tiller med at det må være samsvar mellom formålet med forskningen og måten vi forsker på. Som sosialpsykolog og med tilknytning til barnevernsfeltet var han overbevist om at barn måtte få en langt mer aktiv rolle i forskningen. Han argumenterte for at en anerkjennelse av barn som sakkyndige informanter kunne utvide vår forståelse av hvordan det er å være barn og dermed ha potensial til å være et korrektiv til empiri forskeren får tilgang til ved kun å bruke voksne informanter. Det gjør en forskjell, sa Tiller, både med hensyn til hva slags kunnskap vi produserer og hvilke metoder vi bruker, om vi betrakter barneforskningens gjenstand som *befolkning*, som *livsfase*, som *generasjon* eller som *relasjon*. Tiller tilbød med denne nyanseringen, etter mitt syn, et grunnlag både for en ontologisk og epistemologisk tydeliggjøring.

I dag kan det virke som argumentet om å bruke barn som informanter er som å slå inn åpne dører, så vel ontologisk som epistemologisk. Oppfordringer til å lytte til barns stemmer kan tilsynelatende se ut til å være lite kontroversielt, så vel politisk som forskningsmessig. Men er det så opplagt hva det betyr å lytte til barn? Hva innebærer det å lytte til barns *stemmer*? Mener vi det samme når vi snakker om barns *perspektiver*? Siden argumentene om å inkludere barn som informanter ble lansert, er det blitt påpekt at disse argumentene var helt nødvendige, men at de også var problematiske og tvetydige (Clark, Kjørholt & Moss, 2005; Hammersley, 2015; Kjørholt, 2004; Komulainen, 2007), noe jeg skal komme tilbake til. Men ved inngangen til 1990-tallet var det å argumentere for barneperspektiv i forskningen ingen selvfølge. Forskere fra flere fag og disipliner kastet seg inn i ordskiftet.

Kulturforskere, flere fra litteraturvitenskap, lekforskning og folkloristikk, hadde riktignok for lengst understreket betydningen av å studere det de kalte *barns egen kultur*, forstått som en lekekultur, gjerne uten innblanding fra voksne (Mouritsen,

---

³I denne artikkelen blir *Childhood Studies* brukt som samlebetegnelse på den fagretningen som utviklet seg fra det James, Jenks & Prout presenterte som et nytt paradigme i 1998. *Barn* blir brukt som en samlebetegnelse som følger FN's barnekonvensjon (0–18 år).

1996). Grunnlaget for dette perspektivet var basert på en samfunnskritisk posisjon der forskeren oppfattet sin rolle som barnets forsvarer. Men sammenhenger mellom en slik fortolkning av barns væren i verden og teoretiske/metodologiske spørsmål kunne være uklare (Selmer-Olsen, 1993). Barnekulturforskeres argumenter om en egen barnekultur kunne tolkes dit hen at de så barndom som atskilt fra samfunnet rundt, ikke som en del av det. Ontologi og epistemologi lå implisitt i tradisjonen, så å si, og representerte noe som det ikke var så nødvendig å identifisere og definere.

Dette perspektivet sto i skarp kontrast til perspektiver fra blant annet antropologi og sosiologi. Fra disse disiplinene ble det advart mot å «skape et falskt og idylliserende bilde av en egen barnekultur, isolert fra voksenverdenen» (Gullestad, 1990, s. 8). Marianne Gullestad argumenterte for å studere prosesser mer enn produkter, slik hun mente kulturvernerne innenfor blant annet folkloristikk gjorde, ut fra en idé om at barndom ikke er ett fenomen, men mange fenomener, og avhengig av for eksempel sosial klasse, religiøs tilknytning og lokalmiljø. Flere deltok i diskusjonene – fra hver sine faglige ståsteder. Jens Qvortrup (1993) advarte mot at barneforskningen skulle bidra til en marginalisering av barndom. Tillers påpekning av begreper som *relasjoner*, *nettverk* og *gjensidighet*, som avgjørende for å studere barns velferd, fikk mange år senere et gjensvar i det Nick Lee sine begrepsfester som *inter-dependence* (Lee, 2001), noe jeg vender tilbake til senere i artikkelen. Først vil jeg imidlertid se nærmere på det første av de fire temaene som ble identifisert som sentrale i det empiriske materialet, nemlig begrepet *å lytte til barns stemmer*, og presentere noen posisjoner og kontroverser som har preget akademiske drøftinger av dette fenomenet innenfor tverrfaglig barne- og barndomsforskning.

Å lytte til barns stemmer – barneperspektiv som gullstandard og ontologisk eksportartikkel?

Etter 30 år med en barnekonvensjon som understreker barns rett til blant annet deltagelse og beskyttelse, er det ikke overaskende at svært mange artikler bygger på empiriske studier med barn som informanter og argumenterer for det å lytte til barns stemmer. Mange forskere kritiserer tidligere studier og forskningsresultater for å være mangelfulle nettopp fordi de ikke inkluderer barns perspektiver. Forskningen gir mer autentiske funn, hevdes det, når en også spør barn. For eksempel gjelder dette forskning som dreier seg om å forbedre skole, integreringstiltak, intervensjonsprogram og pediatri samt forskning som har et mål om å motvirke mobbing, vold og overgrep. Følgende sitat sammenfatter en rekke av disse argumentene:

... involving children in the ‘measurement’ of their own lives has the potential to generate more authentic data on children’s lived experiences (Emerson & Lloyd, 2017, s. 120).

At involvering av barn i forskningen har potensial for å generere mer autentiske data, kan framstå som selvinnslysende. Det framgår imidlertid ikke alltid hvilke definisjoner

og perspektiver som ligger som et ontologisk og epistemologisk grunnlag for en slik studie. Bli forskningresultater mer valide og sanne bare en bruker barn som informanter? Denne typen utydighet ser ut til å prege svært mange artikler. Uttrykket *på barns premisser* ble populært i mange sammenhenger etter at barnekonvensjonen ble ratifisert i land etter land. Et google-søk på dette begrepet i april 2018 gir 289000 treff, og uttrykket brukes på svært ulike områder i samfunnet.

Det å bruke barn som medforskere er en del av perspektivet om *autentiske* barnestemmer. Den som kanskje har gått aller lengst i å argumentere for dette, er Priscilla Alderson (2000), som har England som empirisk kontekst. Involvering av barn handler i stor grad om å unngå at en marginaliserer dem fordi de er barn:

To involve all children more directly in research can therefore rescue them from silence and exclusion, and from being represented, by default, as passive objects, while respect for their informed and voluntary consent helps to protect them from covert, invasive, exploitative or abusive research. This latter point relates to a major obstacle in conducting research with children: infantilizing them, perceiving and treating them as immature and, in so doing, producing evidence to reinforce notions of their incompetence. This can include 'talking down' to children by using oversimple words and concepts, restricting them into making only superficial responses, and involving only inexperienced children and not those with intense relevant experience who could give much more informed responses (Alderson, 2000, s. 243).

Alderson ser på forskeren, slik som nevnt tidligere, som barnets forsvarer mot et *voksensamfunn*, et forsvar som kan redde barn fra blant annet taushet, ekskludering, utnyttning og overgrep.

Det er reist en rekke spørsmål omkring det enkelte oppfatter som en form for naivitet bak en slik argumentasjon, blant annet knyttet til begreper som *asymmetri*, *makt* og om hvem og hva en representerer når en hevder at forskning er gjort *av* barn, i motsetning til *med* eller *om*.

Research 'by' children, where children conduct research as primary investigators, may be seen as an ideal form of children's participation in research. This paper examines the methodological and normative assumptions that underlie such research and identifies some ambiguities which require clarification and questions which need answering for better theorizations of its purposes and more robust evaluations of the associated research practices to occur. It concludes that tensions between these assumptions and the research practices mean the role of children as 'researchers' has been limited, while further explorations of the potentials of research 'by' children need stronger reflexivity (Kim, 2016, s. 230).

Som vi ser, advarer denne artikkelen mot faren ved underliggende normative forutsetninger som ikke blir gjort eksplisitt. Kim etterlyser en klargjøring av disse forutsetningene gjennom en større grad av refleksivitet. I en del forskningsartikler forblir sentrale ontologiske og epistemologiske refleksjoner nærmest tatt for gitt, paradoksalt nok, siden en også i noen tilfeller 'bekjenner seg til' et konstruktivistisk paradigme. Martyn Hammersley (2017) tar for eksempel et aldri så lite oppgjør med tendensene

til å homogenisere barn innenfor Childhood Studies ved å se nærmere på noen sentrale begreper:

This article interrogates what are frequently taken to be central commitments of Childhood Studies: the idea that children are worthy of study 'in their own right', that childhood is a 'social construction', that children are and must be treated as active agents, and that participatory methods are the gold standard. It is argued that while these ideas have been fruitful in some respects, they involve fundamental problems (s. 113).

Én av Hammersley's viktigste innvendinger mot aspekter ved Childhood Studies er ideen om å studere barn *in their own right*. Vi ser her likhetstrekkene med kontroversene som ble beskrevet tidligere: om det er fruktbart å snakke om *barns egen kultur*, som et atskilt fenomen, isolert fra resten av samfunnet. Noe av det mest problematiske med et slikt perspektiv er, ifølge Hammersley, at homogeniseringen av begrepet barn underkommuniserer, ikke bare at barns erfaringer og perspektiver sannsynligvis i stor grad varierer svært mye, men også at denne variasjonen også gjelder voksne. Han problematiserer også begrepet *barns stemmer* i barne- og barndomsforskningen og stiller spørsmål om hvilke stemmer forskerne representerer. Heller enn å være selvstendige uttrykk for barns autentiske individualitet, eller til og med for deres bestemte kulturer, innebærer forestillingen om at barns stemmer er autentiske per se ofte en resirkulering og reproduksjon av det voksne sier, hevder han.

Forfatterne av boka *Beyond listening: Children's Perspectives in Early Childhood Services* (Clark mfl., 2005) ønsker å sette søkelyset på det å lytte til små barn. De begynte arbeidet med boka med en viss ambivalens knyttet til begrepet, hevder de, og gjennom arbeidet har ikke denne ambivalensen blitt mindre, snarere tvert imot.

[A]s we come to the end of the book, we can see our ambivalence goes deeper and concerns some of the reasons why listening has become so prominent. Listening to children today is often inscribed in rights discourses, constructing children as competent social actors with rights to be listened to and to have a say in matters that affect their lives. [...] These rights discourses are based on the Anglo-American liberal tradition, which constructs human beings as legal subjects capable of speaking for themselves and acting on their own interests. The subject is constructed as a rational autonomous individual, with the consciousness sufficient to formulate his or her own needs and wishes (Kjørholt, Moss & Clark, 2005, s. 175).

Disse forskerne reiser et fundamentalt spørsmål omkring forholdet mellom det å lytte til barn og forestillingen om et rasjonelt og selvstendig individ. De hevder at det i forskningslitteratur om barn og barndom skapes et bilde av barn som enten sårbare og avhengige eller som selvstendige og kompetente. Denne dikotomiske og polariserende konstruksjonen gir liten oppmerksomhet til alternative muligheter, nemlig at «human worth may be rooted in care, interdependence and mutual needs» (Kjørholt mfl., 2005, s. 176). Det er derfor viktig å unngå å posisjonere barn innenfor dikotome konstruksjoner som enten avhengige eller uavhengige, enten modne eller umodne, enten sårbare eller kompetente, enten lik eller ulik voksne. Disse forfatterne

framhever fellesskap, tilhørighet og subjektposisjoner som er «relational, connected and interdependent» (Kjørholt mfl., 2005, s. 176).

Sirkka Komulainen (2007) tematiserer, slik mange andre gjør, tvetydigheten som kommer til syne når en omtaler barnets stemme i samfunnsforskning. Selv om hun verdsetter oppfordringer om å lytte til barns stemmer i saker som vedrører dem, advarer hun mot en ukritisk og forenklet bruk av begrepet *stemme*, som om *stemme* skulle være en slags eiendom – noe en har, og ikke noe som blir skapt i et dynamisk samspill i menneskelig kommunikasjon som både er kompleks og kontekstavhengig. Uansett hvilken rolle barns kommunikasjon spiller i møtene med forskeren, er den konstruert og tolket av en voksen. På grunn av dette mener Komulainen at forskere ikke bør påtvinge barn en *stemme*, men heller ha en refleksiv tilnærming til hva ideen om en *stemme* kan omfatte. Hun foreslår *gjensidighet* og *multivoicedness* som alternativ til en enhetlig og atomistisk forståelse av et individs stemme. Teoretisk begrunner hun dette standpunktet ved hjelp av Bakhtin, som hevder at *stemmer* er å forstå som prosesser, og at *stemmer* aldri eksisterer i sosial isolasjon. Ved å bringe inn begrepet *autentisitet*, signaliserer en for det første at ens data er pålitelige, og for det andre at det er barn selv som sørger for denne påliteligheten. Argumenter om barns autentiske stemmer kan ha sine begrensninger, slik Spyrou beskriver i artikkelen «The limits of children's voices: From authenticity to critical, reflexive representation» (2011), noe forskere derfor bør reflektere over. *Barns stemmer* er et uttrykk som er skapt i en sosial og kulturell kontekst, med et formål og ofte med en ikke ubetydelig grad av tvetydighet.

Forfattere som så langt er presentert, minner oss om problematiske sider og dilemmaer knyttet til hvordan vi som forskere posisjonerer barn og hvordan dette lager betingelser for teoretisering. I møte med kritiske stemmer konfronteres argumenter som på mange måter blir tatt for gitt, med det faktum at det andre temaet i materialet som ble analysert, nemlig sosial konstruksjonisme, også er å anse som en sosial konstruksjon.

Sosial konstruksjonisme: teoretisk ortodoksi og metodologisk sneversyn?

Mens *konstruktivisme* har vært debattert lenge innenfor filosofi, er *konstruksjonisme* en relativ nylig fornyelse i samfunnsvitenskapen, sier Leena Alanen (2015, s. 149). Sosial konstruksjonisme har blitt et slags opphøyd perspektiv som forekommer i en rekke disipliner fra sosiologi og psykologi til geografi, statsvitenskap og flere disipliner og fagfelt, hevder hun. Hun argumenterer videre at denne tilnærmingen har hatt stor suksess innenfor Childhood Studies, men at det også er blitt problematisert. Hun viser til en bok om barndom (Wyness, 2015), der forfatteren hevder at dette begrepet er blitt fagets *teoretiske ortodoksi*. Alanen spør om hvorfor dette perspektivet har blitt så attraktivt i Childhood Studies. Hun mener én forklaring er at det har presentert en ny måte å forstå barns liv på. Det en tidligere betraktet som naturlig, anses nå som konstruert og kan dermed endres på (Alanen, 2015). Dette åpner opp for muligheter

for personlig og sosial endring mot blant annet større rettferdighet, frihet og likhet. Alanen er likevel, på linje med Hammersley (2015, 2017), kritisk til hvordan dette begrepet ofte blir forstått og brukt innenfor Childhood Studies. Et hovedelement i argumentasjonen om at barndom er sosialt konstruert, ser ut til å være at det å være barn varierer i forskjellige samfunn, og at heller enn å se barn som biologisk forskjellig fra voksne, bør forskning om barn og barndom foregå i de kontekster barn lever sine liv. Konstruksjonisme blir, hevder Hammersley (2015), ofte brukt selektivt og ikke om alle fenomen. Det er derfor ulogisk at ikke alle sosiale fenomen, for eksempel også *barns stemmer* og *Childhood Studies*, burde ses på som sosiale konstruksjoner. Hammersley (2017) betrakter begreper som *det aktive barnet* og *autonomi* som uklare begreper som risikerer å tilsløre variasjon og ulikhet, noe jeg vil komme tilbake til i neste del.

Begreper tolkes og forstås på ulike måter. Jo mer tvetydige og uklare de er, desto flere konnotasjoner og tolkninger tillater de. Som forskere er vi sosialisert i fagdisipliner og forskningstradisjoner med sine logikker og paradigmer som vi i mindre og større utstrekning er påvirket av (se Kuhn, 1962). Vi befinner oss kanskje såre vel i våre «lukkede betydningsområder, enklaver indenfor den overordnede virkelighet og markert ved begrænsede betydninger og erfaringsformer» (Berger & Luckmann, 1990, s. 39), som gjerne får hegemoniske posisjoner. Dette er et eksempel på faren for sneversyn rammer barnemedieforskningen, og jeg går nå over til artikkelens tredje hovedtema, nemlig ideen om det *kompetente* og/eller *sårbare* barnet.

Det aktive og kompetente barnet versus det passive og sårbare

Den britiske medieforskeren Sonia Livingstone (2000) understreker det hun mener er en svakhet ved deler av barnemedieforskningen, nemlig at den ofte handler om å motbevise og avvise offentlige bekymringer. Videre hevder hun at forskning omkring nye medier ofte starter med å kritisere den overdrevne teknologiske determinismen, som betyr at mennesket blir direkte påvirket av teknologiene. Selv om slik kritikk ofte kan rettferdiggjøres, mener Livingstone at denne posisjonen tar oppmerksomheten bort fra det å finne et teoretisk utgangspunkt. Denne avvisende og kritiske holdningen bidrar også til at forskerne avviser en høyst forståelig forventning fra publikum, nemlig om å ta den offentlige bekymringen på alvor. David Buckingham (2000) presenterer en tilsvarende kritikk. Faren ved det å utelukkende se barn som et aktivt publikum, og forstå barns perspektiver, er at barn kan betraktes som mer kompetente enn de egentlig er, sier han (Buckingham, 2000). Han mener enkelte forskere har ansett det som viktig nærmest å bevise at barn *ikke* blir påvirket av medier. I siste instans kan et slikt perspektiv innebære en legitimering av medieindustrien heller enn å erkjenne at barn er forskjellige. Denne typen forskning kan risikere å ta i bruk en heller forenklet barnesentrert tilnærming som er ute etter å feire det mediekloke

barnet og beviser at barn ikke er så dumme og passive som de ofte blir framstilt som. Ideen om det *aktive mediebarne* kan lett bli et tomt slagord, hevder Buckingham.

Barns subjektposisjon blir også drøftet inngående av Anne Trine Kjørholt (2004). Hun framhever FN's barnekonvensjon som et effektivt og nødvendig redskap for å bedre barns livsbetingelser i verden og sikre fundamentale rettigheter. På den andre siden reiser hun grunnleggende spørsmål knyttet til internasjonale diskurser om barns rettigheter når det gjelder hvordan en forstår og begrepsfester *barn som subjekter* og begrepet *frihet*. Universelle diskurser om barns rettigheter ser ut til å mangle begreper og tilnærminger som tar hensyn til barns *avhengighet* av den kulturelle og politiske konteksten de er del av, hevder hun. Barns agentskap i samfunnsteori er basert på en implisitt forståelse av barn som modne og uavhengige:

The attribution of agency as self-possession to children in sociological theory is based on an implicit understanding of children as 'mature' and independent. This theoretical position, which is anchored in an essentialist view of agency that has made maturity into an ideal that children have to fit in order to be accepted as social actors, must be questioned (Kjørholt, 2004, s. 243).

Denne posisjoneringen definerer hun som *essensialistisk* i synet på barn som aktører. For å utfordre denne teoretiske posisjonen knyttet til argumenter om barns aktørstatus, rettigheter og deltagelse, påpeker flere at begrepet *agency* sjelden blir definert eller teoretisert innenfor Childhood Studies. Kylie Valentine (2011) er én av dem som etterlyser dette. Med begreper fra Anthony Giddens og feministisk teori, argumenterer hun for en nytenkning om teoretisering i dette feltet.

Based on the work of Giddens, his critics and feminist theory, I propose a model of agency that is more ambivalent than that usually presented in childhood studies. Given the conventional emphasis of agency on articulation, rationality and strategy, a failure to incorporate a critical, embodied, engendered, material account of agency into childhood studies risks reinscribing a model in which privileged children will be accorded more agency than those who do not display rationality and choice in conventional ways (Valentine, 2011, s. 347).

I boka *The future of childhood* (2005) utfordrer Alan Prout barne- og barndomsforskere til å finne et begrepsapparat som kan overskride det han kaller «the narrow and fragmenting disciplinary gaze through which childhood has been seen for over a century» (s. 143). For å kunne lykkes med dette, argumenterer han for å bevege seg bort fra en dualistisk tenkning der en forstår verden som inndelt i gjensidig utelukkende kategorier, slik som for eksempel natur/kultur og being/becoming. En slik ontologi hevder han leder oss inn i en «self-defeating loop in which the very conditions of children's lives, their culture/natures and their being-becomings, are split and denied» (Prout, 2005, s. 143–144). Prout argumenterer for det han kaller en «re-conceptualisation of childhood's ontology» (2005).

Forholdet mellom aktør og struktur: polarisering og dikotomier

Flere forskere understreker altså viktigheten av å reflektere nøye over hvilke overveielser en tar og hvorfor, gjerne sammen med kolleger. Det pekes fra mange hold på så vel metodologiske gap som faren for at barns liv blir studert løsrevet fra resten av samfunnet. Som Lareau (2011) hevder, vokser barn, slik som voksne, opp «within a broad, highly stratified social system» (s. 15). Risikoen er stor, hevder hun, for at en mister av syne det globale perspektivet, og for at forskningen bidrar til å forsterke marginalisering og stigmatisering av blant annet underprivilegerte grupper i samfunnet. Polarisererte tenkemåter sies å ha fått påvirke perspektivering i mye av barne- og barndomsforskningen til tross for at de akademiske ambisjonene kan ha vært tuftet på kritisk tenkning, emansipatorisk grunnsyn fundamentert med en fot innenfor så vel *empowerment* (myndiggjøring) – og rettighetstenkning. For å kunne gå bak stereotyper om barn i ulike kontekster, publiserte tidsskriftet *Childhood* i 2016 et temanummer om forskning på afrikanske barndommer. En vesentlig målsetting blir presentert nedenfor:

The insights generated reveal the importance of looking beyond the *deficit* model of childhood to instead theorize how children, through their engagements in social, economic, cultural and political life, contribute to the reconfiguration of social and generational dynamics that unfolds in Africa (Abebe & Ofosu-Kusi, 2016, s. 303).

Begreper som *utvikling, barn og ungdom* er, slik Nicola Ansell (2017) uttrykker det, «contested terms, and their meanings need to be considered at the outset» (2017, s. 2). Hvis vi ikke tar oppfordringen om å reflektere over slike *contested terms* på alvor, risikerer vi å miste sentrale forhold av syne, slik som forholdet mellom nord og sør, mellom rike og fattige, og ikke minst forskjellene innad i og mellom barn, generasjoner, kjønn og klasse.

Barns bruk av nye medier, som i dag ofte forbindes med digitale medier, har gjerne status som noe en er bekymret for, fasinert av eller begge deler. For å ta høyde for et mer dynamisk barndomsbegrep, og dermed unngå å reproducere begrensede ontologier, vil det antageligvis kreve betydelige overveielser for å utfordre paradigmer vi er *farget og fanget av*. Det å betrakte barns mediebruk som disiplinering og styring er en noe annerledes måte å nærme seg dette feltet på, ontologisk og epistemologisk, sammenlignet med forskningen for noen tiår tilbake som på den ene siden hadde bekymringen for hva medier gjorde med barnet og leken, som ontologisk utgangspunkt (Postman, 1982; Kline, 1993), og på den andre siden, fasinasjonen over hva barn kunne gjøre med nye medier (Papert, 1993, 1999). Det å betrakte mediebruk som en form for disiplinering utfordrer en vanlig polarisering, retter fokus mot strukturer og utfordrer dermed et barneperspektiv som understreker barns agentskap:

In many countries today, digital technology and instant communication are embedded in children's everyday lives to the extent that their play frequently incorporates smartphones, the Internet and other technologies. In this paper, we explore the

recent historical conditions within the New Zealand context that have increased the accessibility of these technologies and imbued them with particular meanings. We suggest that from a Foucauldian perspective, these technologies can be seen as a form of subtle disciplinary power using techniques of governmentality through which children's ways of thinking are shaped to benefit societal requirements of the current historical era (Silcock, Payne & Hocking, 2016, s. 85).

Her ser vi at forskerne fra New Zealand teoretiserer innenfor feltet barnemedieforskning ved å bruke begreper fra Foucault og hans teorier om governmentality.

Gjennom denne artikkelen er det presentert en gjennomgående tråd, nemlig at barne- og barndomsforskningen har noen fundamentale utfordringer hva gjelder begreper og teoretisering, nærmere bestemt med sin ontologi og epistemologi. Avslutningsvis og før de konkluderende refleksjonene, og med barnekulturforskningens posisjoner og kontroverser for flere tiår tilbake friskt i minne, lar jeg Anna Sparmann med flere (2016) avslutte denne gjennomgangen siden hun og hennes kolleger lanserer begrepet *child culture multiple* for nettopp å inkludere teoretiske, metodologiske og etiske aspekter i barnekulturforskning.

This article asks questions about the ontology of child culture. It aims to position the concept of child culture at the forefront of theoretical research without creating a 'true' or singular definition of the concept. It is rather a conceptual exploration of partial consistencies of child culture in and through practices (Sparmann, Samuelsson, Lindgren & Cardell, 2016, s. 255).

Dette var ett av få sammendrag i utvalget som på en så eksplisitt måte redegjorde for sin ontologi og epistemologi. Det er liten grunn til å frykte at perspektivet til denne forskergruppen betyr en ny form for relativisering som innbefatter at *everything goes*, men at begrepsutforskning bør skje uten fasttømrede ideer om hva som kan defineres som «sant». En utfordring er imidlertid, på den ene siden, privatiseringen av barndom, barns plass i familien, deres status som borgere under opplæring og forestillinger om barndommens uskyld – og på den andre siden, initiativ for å bringe barn nærmere en form for *politisk inkludering* (Wyness, Harrison & Buchanan, 2004). Disse forfatterne argumenterer med at politisk inkludering karakteriseres av tvetydighet nettopp ved at barn posisjoneres parallelt som «social agents and social dependants» (2004, s. 83).

Olwig og Gulløv (2003) argumenterer for å undersøke *relasjoner* mellom mennesker i ulike aldre og i forskjellige kulturelle settinger, noe som empirisk vil kunne synliggjøre det generasjonelle perspektivet. Dette har både Qvortrup (1994 mfl., 1998) og Alanen (1992) lenge argumentert for. Ikke minst kan slike forskningstilnæringer vise *maktforhold* mellom voksne og barn og hvordan autoritet utøves i de institusjoner og fora barn lever sine liv (Devine, 2003). Ved å fokusere på barndom som del av sosiale strukturer, hevder Devine, at man også vil kunne løfte fram hvilke deler av barneforskningens gjenstand en studerer. Barnets marginale og tvetydige posisjon kan dermed synliggjøres. Dette er en forutsetning for bedre å kunne forstå

og tilrettelegge for barns liv og oppmuntre dem til å overskride tradisjonelle fag- og disiplingrenser i forskningen.

Konkluderende refleksjoner

Denne artikkelen har hatt som ambisjon å synliggjøre ontologiske og epistemologiske posisjoner og kontroverser innenfor barne- og barndomsforskningen. Begreper som er gjentatt fra ulike faglige ståsteder, men som har vært «tett på» Childhood Studies de siste tiårene, viser en fortsatt betydelig grad av tvetydighet. Flere forfattere snakker om faren ved en implisitt normativitet og at variasjonene i barns livsvilkår og kompetanse blir underkommunisert, og at en vestlig individualisme der begreper som autonomi og uavhengighet får hegemonisk status. Denne statusen risikerer å overse at de begrepene vi bruker, gjerne er verdiladede og kontroversielle begreper som underkommuniserer barns posisjon og væren i verden (Ansell, 2017). I sin ytterste konsekvens kan dikotomiske perspektiver ha potensial til å være like normative og essensialistiske dersom, barndom ble betraktet som en universell kategori og dermed ble studert uavhengig av tid og sted. En kan dermed idealisere forestillinger om det kompetente og autonome barnet. Det kan være en fare for at en også overser en viss grad av *sentimentalisering* og *eksotisering* av barndom (Zelizer, 1994).

Artikkelen argumenterer avslutningsvis for en *dynamisk teoretisering* av barn og barndom som del av de ontologiske og epistemologiske overveielser en bør ta som del av ethvert forskningsdesign. Hvis en skal gjøre dette, inkluderer det å utfordre noen av dagens populære og polariserte forestillinger om for eksempel det *autonome* og *kompetente* versus det *sårbare* og *inkompetente* barnet (Tingstad, 2015). Poengteringen av at barn ikke bare blir skapt av samfunnet rundt dem, men er med og skaper det (Prout, 2000), var, som allerede nevnt, avgjørende for en ny vending i forskningen. Men som en annen av gründerne av den sosiale barne- og barndomsforskningen, Chris Jenks, selv uttrykte det: Det de nord-europeiske sosiologene og antropologene etablerte, var bare begynnelsen og ikke ment å være noen bibel for kommende generasjoners barne- og barndomsforskere (Rogers & Tingstad, 2004).

Ett av de viktige prinsippene innenfor denne forskningstilnærmingen har vært å understreke betydningen av å la barns stemmer komme til orde i saker som angår dem (James mfl., 1998). Dette vil fortsatt være et viktig prinsipp, men barns stemmer er, slik vi har sett, ikke nødvendigvis noe som er mer sant eller noe som per definisjon trenger å stå i motsetning til voksnes stemmer. Barndom blir ofte framstilt som et moralsk prosjekt (Cook, 2017) mer enn et politisk, analytisk og teoretisk prosjekt. Det er bare mulig å ivareta disse politikk-drevne kravene om forskning på en ansvarlig måte ved å teoretisere rundt barndom som en sosial status i seg selv ifølge James, Jenks og Prout (1998). Da kan det være mulig å gå bak dikotomiene, overskride ideologisk retorikk og utfordre barndommens tvetydige posisjon. Da kan kanskje spørsmålet bli ikke hva som skiller barn og voksne, men hvordan vi kan tenke empirisk og teoretisk omkring forbindelsene og relasjonene.

Forfatteromtale

Vebjørng Tingstad, Norsk senter for barneforskning, Institutt for livslang læring, NTNU. Forskningsinteresser: barndom, kultur og medier. Relevante utgivelser er *Barndom under lupen. Å vokse opp i en foranderlig mediekultur*. (2010) og *Barn, barndom og kultur. Fra tvetydig posisjonering til dynamisk teoretisering. I: Barn, 2015*.

Referanser

- Abebe, T., & Ofosu-Kusi, Y. (2016). Beyond pluralizing African childhoods: Introduction. *Childhood* 23(3), 303–316.
- Alanen, L. (1992). *Modern childhood? Exploring the “child question” in sociology*. Research report 50. University of Jyväskylä.
- Alanen, L. (2015). Are we all constructionists now? *Childhood* 22(2), 149–153.
- Alderson, P. (2000). Children as researchers. The effects of participatory rights on research methodology. I: P. Christensen, & A. James. *Research with Children. Perspectives and Practices*. London: Falmer Press.
- Ansell, N. (2017). *Children, Youth and Development*. London: Routledge. (2nd edition).
- Berger, P., & Luckmann, T. (1990). *Den samfundsskabte virkelighed*. Viborg: Lindhardt og Ringhof.
- Boeijie, H. (2010). *Analysis in Qualitative Research*. London. SAGE Publications Ltd.
- Braun, V., & Clark, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa.
- Buckingham, D. (2000). *After the Death of Childhood. Growing Up in the Age of Electronic Media*. Cambridge: Polity Press.
- Clark, A., Kjørholt, A. T., & Moss, P. (2005). *Beyond Listening. Children’s Perspectives on early Childhood Services*. London: The Policy Press.
- Cook, D. T. (2017). Childhood as a moral project. *Childhood* 24(1), 3–6.
- Devine, D. (2003). *Children, Power and Schooling. How Childhood is structured in the Primary School*. UK: Trentham Books.
- Emerson, L., & Lloyd, K. (2017). Measuring children’s experience of their right to participate in school and community: A rights-based approach, *Children & Society* 31(2), 120–133.
- Gullestad, M. (1990). Barns egen kultur–finnes den? Tanker om barns aktive samfunnsdeltakelse. *Barn* 4, 7–27. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Gullov, E. (2003). Et antropologisk blik på børnekultur. I: B. Tufte, J. Kampmann & M. Hassel, (Red.) *Børnekultur – et begreb i bevægelse*. (s. 25–42) København: Akademisk forlag.
- Hammersley, M. (2015). Research ethics and the concept of children’s rights. *Children & Society*, 29(6), 569–582.
- Hammersley, M. (2017). Childhood Studies: A sustainable paradigm? *Childhood* 24(1), 113.
- James, A., & Prout, A. (1990) (Red). *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. Basingstoke: The Falmer Press.
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Jenks, C. (1982) (Red). *The Sociology of Childhood – Essential Readings*. London: Batsford Academic and Educational.
- Kim, C. Y. (2016). Why research ‘by’ children? Rethinking the assumptions underlying the facilitation of children as researchers. *Children & Society* 30(3), 230–240.
- Kjørholt, A. T. (2004). Childhood as a social and symbolic space: discourses on children as social participants in society. PhD thesis. Trondheim: NTNU.
- Kjørholt, A. T., Moss, P., & Clark, A. (2005). Beyond listening: future prospects. I: A. Clark, A. T. Kjørholt & P. Moss (Red). *Beyond listening: Children’s perspectives in Early Childhood Services*. London: The Policy Press, 175–187.
- Kline, S. (1993). *Out of the Garden. Toys and Children’s Culture in the Age of TV Marketing*. New York: Verso.
- Komulainen, S. (2007). The ambiguity of the child’s ‘voice’ in social research. *Childhood* 14(1), 11–29.
- Kuhn, T. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Chicago University Press.
- Lareau, A. (2011). *Unequal Childhoods: Class, Race and Family Life*. Berkeley: University of California Press.

- Lee, N. (2001). *Childhood and Society. Growing up in an Age of Uncertainty*. Buckingham and Philadelphia: Open University Press.
- Livingstone, S. (2000). On the cutting edge, or otherwise, of media and communication research. *Nordicom Information* 22(2), 7–13.
- Mouritsen, F. (1996). *Legekultur. Essays om børnekultur, leg og fortælling*. Odense: Odense Universitets Forlag.
- Nilsen, R. D. (2009). Barndomssosiologiens kritikk av 'sosialiseringsbegrepet' og en alternativ forståelse. Sosialisering som tilpasning og motstand. I: A. M. Markström, M. Simonsson, I. Söderlind & E. Ånggård. *Barn, barndom och föräldraskap*. Stockholm: Carlsson Bokförlag, 292–306.
- Olwig, K. F., & Gulløv, E. (2003). Towards an anthropology of children and place. I K. F. Olwig & E. Gulløv (Red.). *Children's Places. Cross-cultural Perspectives*. (s. 1–21), London: Routledge.
- Papert, S. (1993). *The Children's Machine. Rethinking School in the Age of the Computer*. New York: Basic Books.
- Papert, S. (1999). *Familjen och nätet. Hur man överbygger den digitala generationsklyftan*. Göteborg: Daidalos.
- Postman, N. (1982). *The Disappearance of Childhood*. New York: Delacorte Press.
- Prout, A. (2000). Children's participation: control and self-realisation in British later modernity. *Children and Society*, 14(4), 304–315.
- Prout, A. (2005). *The Future of Childhood. Towards the Interdisciplinary Study of Children*. London: Routledge.
- Qvortrup, J. (1991). Childhood as a social phenomenon - An introduction to a series of national reports. *Eurosocial*, 36, 1–43.
- Qvortrup, J. (1993). Er kultur for børn? *Rapport* 28, 151–60. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., & Wintersberger, H. (1994) (Red.). *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury.
- Qvortrup, J. (1998). Barndom er også et samfunnsanliggende. *Barn* 1, 64–75.
- Rogers, B., & Tingstad, V. (2004). En dynamisk og grensस्प्रेngende pionér i barndomsforskningen. Intervju med Chris Jenks. *Barn* 2, 71–82.
- Selmer-Olsen, I. (1993). Om stier og landskap, om det man finner og om det man bærer med seg på reisen. *Rapport* 28, 36–48. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Silcock, M., Payne, D., & Hocking, C. (2016). Governmentality within children's technology play: Findings from a critical discourse analysis. *Children & Society* 30(2), 85–95.
- Skard, Å. G. (1973) (Red.). *Barn - kultur - samfunn*. Oslo: Cappelen.
- Sparmann, A., Samuelsson, T., Lindgren, A., & Cardell, D. (2016). The ontological practices of child culture. *Childhood* 23(2), 255–271.
- Spyrou, S. (2011). The limits of children's voices: From authenticity to critical, reflexive representation. *Childhood* 18(2), 151–165.
- Spyrou, S. (2017). Time to decenter childhood? *Childhood* 24(4), 433–437.
- Telhaug, A. O. (1991). Barneperspektivet i historisk lys. *Barn* 9(1), S 70–72.
- Tiller, P. O. (1989). *Hverandre. En bok om barneforskning*. Oslo: Gyldendal.
- Tingstad, V. (2006). *Barndom under lupen. Å vokse opp i en foranderlig mediekultur*. Oslo: Cappelen Akademisk (2. utg. 2010).
- Tingstad, V. (2015). Barn, barndom og kultur. Fra tvetydig posisjonering til dynamisk teoretisering. *Barn* 33(3–4), 111–123.
- Tvedt, T. (2017). *Det internasjonale gjennombruddet. Fra «ettpartistat» til flerkulturell stat*. Oslo: Dreyers forlag.
- Valentine, K. (2011). Accounting for Agency. *Children & Society* 25(5), 347–358.
- Woodhead, M., & Faulkner, D. (2000). Subjects, objects or participants? Dilemmas of psychological research with children. I P. Christensen & A. James (Red.) *Research with Children. Perspectives and Practices*, (s. 10–39). London: Falmer Press.
- Wyness, M., Harrison, L., & Buchanan, I. (2004). Childhood, politics and ambiguity: Towards an agenda for children's political inclusion. *Sociology*, 38(1), 81–89.
- Wyness, M. (2015). *Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Wyness, M. (2016). Childhood, human rights and adversity: the case of children and military conflict, *Children & Society* 30(5), 345–355.
- Zelizer, V. A. (1994). *Pricing the Priceless Child: the changing Social Value of Children*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.